

**ИНЖЕНЕР-СТУДЕНТТЕРДИН ПРОФЕССИОНАЛДЫК
БИЛИМИН КАЛЫПТАНДЫРУУДА ПРОДУКТИВДҮҮ
КӨНҮГҮҮЛӨРДҮН МААНИСИ**

Султангазиева М.О.

ИА КР, Бишкек, Кыргызстан, meerim@mail.ru

***Аннотация:** В статье приведены виды продуктивных упражнений в процессе формирования профессиональных навыков инженеров-студентов.*

***Ключевые слова:** лексические упражнения, научно-техническая терминология, активная и пассивная лексика, студент, лексикография, продуктивность, тематический учебный словарь, творческая способность.*

**THE IMPORTANCE OF PRODUCTIVE EXERCISES
IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS
OF ENGINEERING ENGINEERS**

Sultangazieva M. O.

Engineering Academy of the Kyrgyz Republic, Bishkek, Kyrgyzstan

***Abstract:** The article presents the types of productive exercises in the process of forming professional skills of engineering students.*

***Key words:** lexical exercises, scientific and technical terminology, active and passive vocabulary, student, lexicography, productivity, thematic educational dictionary, creative ability.*

Бул макалада студенттердин техникалык текстерди түшүнүп окуусуна таасир берүүчү репродуктивдүү лексикалык жөндөмүн активдештирүүнү калыптандыруу лингводидактикалык принциптер белгиленди. Бул техникалык жогорку окуу жайдын окуу процессинин талаптарына жана шарттарына жооп берген лексикалык көнүгүүлөрдүн комплектерин иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түздү. Сунуш кылынган көнүгүүлөрдүн комплекси көнүгүүлөрдүн үч негизги тибинен турат:

маалыматтуулук, операциялык жана мотивациялык.

Эксперименталдык изилдөөдө биринчи курстун студенттерин кыргыз тилинде илимий-техникалык терминологиянын активдүү лексикасына үйрөтүү практикасында көнүгүүлөрдүн сапаттык жана сапаттык курамын, ошондой эле алардын типтеринин ирээттүүлүгүн текшерүүбүз зарыл.

Бул маселенин теориялык аспектилерин жана биринчи курстун студенттерин кыргыз тилинде илимий-техникалык терминологиянын активдүү лексикасына үйрөтүү шартын кароо эксперименттин төмөндөгүдөй гипотезасын иштеп чыгууга шарт түздү: репродуктивдүү лексикалык навыктын жогорку сапаттуулугуна кырдаалдык лексикалык көнүгүүлөрдүн комплексинин жардамы менен жетишүүгө болот.

Бул гипотезаны бекитүү үчүн төмөндөгүдөй аргументтерди келтиребиз:

Биричиден, кыргыз тилинде илимий-техникалык терминологиянын активдүү лексикасын кырдаалдык уюштуруу лексикалык байланыштарды түзүүнүн маанилүү фактору болуп эсептелет.

Экинчиден, бул көнүгүүлөр навыктын негизги сапаттарынын калып-танышына автоматизмге, лексикалык минимумдарды колдонууда сезимталдыкка, ийкемдүүлүккө жана бекемдикке шарт түзөт. Студенттин жөндөмүн автоматташтыруу процесси бир нече сөздөн турган татаал лексикалык минимумдарды түзүп, анын маанисин түшүнгөндө гана ишке ашат. Репродуктивдүү лексикалык көнүгүүлөрдүн ийкемдүүлүгүн текшериш үчүн аларды кырдаалга жараша иштеп чыгуу керек. Студенттин жөндөмүнүн бекемдик сапатын жогорулатуу – студенттин кебиндеги каталарды алдын алуу керек.

Кыргыз тилинде студенттердин илимий-техникалык [1,2] терминологиянын активдүү лексикасын түшүнүүсүн камсыз кылган факторлорду изилдөө ар кандай типтеги көнүгүүлөрдүн комплексин дифференцирлөө зарылдыгын аныктайт.

Дифференцирленген көнүгүүлөрдүн маанисин биз, студенттин ойлонуусун активдештирүү, тилдин ичиндеги жана ортосундагы интерференцияны нейтралдаштыруу, мектептеги лексикалык билимин жөндөө, жогорку окуу жайда кесиптик билим алыш үчүн активдүү лексиканы үйрөнүүсүн камсыз кылуу процесстери менен түшүндүрөбүз.

Мы предположили, что дифференцирленген көнүгүүлөрдүн бул касиеттери ЛМ студенттин эстеп калышына, репродуктивдүү ЛН автоматизм, ЛМ колдонууда сезимталдык, ийкемдүүлүк жана бекемдик сыяктуу негизги касиеттердин жакышырышына оң таасирин берет деп ойлойбуз.

Окуу лекикографиясынын илимий-теориялык тажрыйбасына таянып техникалык жогорку окуу жайдын биринчи курсунун студенттери үчүн теориялык механика курсу боюнча тематикалык окуу минимум-сөздүгү түзүлдү.

Эгерде мектепте окуучу билбеген сөздөр боюнча мугалимге кайрылса, жогорку окуу жайларда кырдаал башкача түзүлгөн. Окутуучу студенттин билим алуусун жетектейт, ал эми дайыса эле маалыматтын башкы булагы болуп бере албайт. Бул студенттин өз алдынча иштөөсүнө шарт түзөт.

Ошондуктан, студент көпчүлүк учурда өзү билбеген сөздүн маанисин түшүнүш үчүн окутуучуга кайрылбастан, өз алдынча сөздүктөн же башка булактардан издөөгө аракет кылат. Студенттин белгилүү бир сөздү билбестиги жөнүндө сабак учурунда жазуу ишинде же оозеки жообунда байкалат. Себеби, студент билбеген сөзүн колдонбойт. Ошондуктан, окуу процессин окуу сөздүктөрү менен камсыз кылуу зарыл.

Бирок атайын машыктыруучу көнүгүүлөрсүз сөздүк менен иштөөнүн натыйжалуулугуна жетиш кыйын. Студенттердин речинде кесиптик лексиканы активдештирүүнү окуу процессинде калыптандыруу аспектисинде илимий негизделген методиканы иштеп чыгуу үчүн атайын көнүгүүлөрдү типологиясына, алардын

лингводидактикалык мүнөздөмөлөрүнө жана кыргыз тил сабагында бул көнүгүүлөрдү рационалдуу колдонуу шартын сүрөттөөгө көңүл буруу зарыл.

Учурдагы методикалык адабияттарда “көнүгүү” деген термин бир мааниде колдонулбайт. Башкача айтканда, окутуучу менен студенттин же жеке студенттин өз алдынча чыгармачылык ишкердүүлүгүн талап кылган, ошондой эле бир эле учурда алардын кыймыл-аракетин, ойлоо мүмкүнчүлүгүн активдештирүүгө жана бир канча функцияны аткарууга шарт койгон процессти түшүнөбүз.

Бул багытта көптөгөн методистер тилге үйрөтүүнүн максатына жана маселесине ылайык көнүгүүлөрдү иштеп чыгып, окуу процессине колдонушкан. Бүгүнкү күнү ар кандай негиздөөлөр боюнча топторго бириктирилген көнүгүүлөрдүн түрлөрү белгилүү.

Мисалы, Е.И.Пассов тапшырмаларды: курамы, аткарылыш ыкмасы жана тапшырманын коюлушу боюнча классификацияга бөлөт. Ал тилге үйрөтүүдө котормо, трансформациялык, подстановочные, речтик жана суроо-жооп көнүгүүлөрдүн түрлөрүн берет [3,4].

В.Л.Скалкин көнүгүүлөрдү речтин түрүнө (сүйлөө, угуу) жараша классификацияга, б.а. рецептивдүү, продуктивдүү-рецептивдүү жана коммуникативдик көнүгүүлөргө бөлөт [5].

Каралып жаткан иште теориялык механиканын бөлүмдөрү боюнча материалды талкулоодо студенттердин чыгармачылык активдүүлүгү пайда болот качан гана бөлүмдөр окулуп бүткөндөн кийин аларга тийиштүү терминдерди өздөштүрүү боюнча атайын көнүктүрүүчү (адаптивдүү) сабактары уюштурулган учурда. Алгач, теориялык механика курсунун материалында студенттердин кыргыз тилинде кесиптик лексиканын базасын кеңейтүү үчүн, аларды көнүгүүлөр же белгилүү өлчөмдөгү терминдерден турган чакан текстер менен иштөөгө даярдаш керек.

Ошондуктан, инженер-студенттердин речинде теориялык механика боюнча терминологиялык лексиканы активдештирүү үчүн

көнүгүүлөр сөздүк статьялардын структурасына жана лингводидактикалык материалга ылайык түзүлдү. Башкача айтканда, сөздүктө терминологиялык сөздөрдүн маанисин түшүндүрүү, лексика-семантикалык мүнөздөмө жана сөз жасоо байланыштары сыяктуу лингвистикалык компоненттер камтылган.

Студенттердин профессионалдык лексикасын активдештирүү тажрыйбасында рецептивдүү, репродуктивдүү жана продуктивдүү көнүгүүлөр кенири колдонулат [4,5].

Көнүктүрүүчү көнүгүүлөрдө теориялык механика боюнча негизги түшүнүктөрдү, чоңдуктарды, механиканын негизги закондорун түшүнүп, айта билүү; структуралык-семантикалык анализ жүргүзүү; теориялык механика-нын бөлүмдөрү боюнча терминдерди ажырата билүү; жөнөкөй жана татаал термин-сөздөрдү, термин-сөз-айкаштарын контекст боюнча дифференцирлөө; терминологиялык лексиканы чыгарылыштарда, чиймеде, графикте сүрөттөп берүү.

Машыктыруучу көнүгүүлөрдө студент илимий маалыматты иштеп чыгып, план түзүп, тезис, конспект түрүндө чагылдырыш үчүн терминологиялык минимумдун семантикасы менен өз алдынча иштөөгө машыгат.

Чыгармачылык көнүгүүлөрдү аткарган учурда жазуу жана оозеки түрүндө илимий стилдеги текстерге (реферат, аннотация, рецензия, доклад, курстук иштер, илимий конференциялар, семинарлар, дискуссиялар ж.б.) даярданууда студенттердин чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өз алдынча пайдалана билүүсү байкалат.

Профессионалдык лексикага үйрөтүүнүн акыркы этабында чыгармачы-лык көнүгүүлөрдүн бири катары сөздүк статьяларын түзүү боюнча имитация иши жүргүзүлөт. Буга байланыштуу окутуучу өзү түзгөн сөздүктөн фрагменттерди алат. Студенттерге терминдер гана берилип, калган бөлүгүн өздөрү сабак учурунда аткарышат.

Текст менен таанышуу тексттик материалды өздөштүрүүдөн башталат. Ал үчүн текст ойлонууга, интерпетацияга ыңгайлашты-рылып жана окуп жатканда эстеп кала тургандай жагдайда түзүлүшү керек.

Окуп жатканда студент негизги ойду жана ал ойду камтыган негизги сөздү белгилей алышы керек.

Тексти талдоодон мурун, анын интонациясын туура коюп окуп чыгуу зарыл. Андан кийин сүйлөмдөгү терминдин маанисин түшүнүп, окуу сөздүгү боюнча сүйлөмдүн структурасын чечмелеп берүүлөрү тийиш. Жаңы термин жөнүндөгү маалыматты эске тутуп же жазып кою керек.

Студенттерди сөздүк менен иштөөгө үйрөтүү менен, алардын билим алуусуна жана тилдик компетенциясынын өсүшүнө жетише алабыз. Сөздүк жана текст менен иштеген ыкмалар студенттердин курстук, дипломдук жана илимий иштер менен өз алдынча иштөөсүнө жардам берет. Текст менен иштөөдө натыйжалуу ыкмаларды - анализдөө жана синтездөө компонент-терин колдонуу акыл-эс жөндөмүнүн өөрчүшүнө жана иштин продуктивдүүлүгүнүн жогорулашына шарт түзөт. Учурунда бул ыкмалар студенттин өз алдынчалык, тапкычтык жана ар кандай фактыларга сын көз менен кароо мүмкүнчүлүгүн өстүрөт.

Ошондой эле иштин сапаты жана аны аткурууга кеткен убакыт студенттин акыл-эс тутумунун өсүү денгээлин көрсөтөт [4]. Ал үчүн окутуучу тапшырманы аткарууга кеткен убакытты так коюш керек. Тексти талдоо ыкмаларын үйрөнгөн сайын окутуучунун жардамына муктаждык да азаят. Студенттин илимий текстин үстүнөн өз алдынча иштөөсүндө – техникалык жогорку окуу жайда кыргыз тилинде адистиги боюнча коммуникативдик мүмкүнчүлүгүнүн калыптанышына шарт түзүлөт.

Тексти талдоонун ар кандай ыкмаларын үйрөтүү менен, алардын негизинде студенттин өз алдынча иштөөсүн калыптандыруу үчүн башка ыкмаларды сунуш кылууга жетише алабыз.

Натыйжада студенттер текст менен өз алдынча иштөөгө көнүгүшөт, б.а. тексти которуп, суроолорго жооп берип, кыргыз тилинде теориялык механиканын бөлүмдөрү боюнча терминдердин маанисин айырмалап, так аныктап бергенге жетишишет. Материалды өздөштүрүүнүн жыйынтыгын катары текшерүүчү тестер, курстук, дипломдук иштер жана экзамен учурундагы жооптор тастыктайт.

Теориялык механиканын статика, кинематика жана динамика бөлүмдөрүндөгү кубулуштардын бардыгы адам баласынын күнүмдүк турмушундагы байкоолордон алынган. Ал эми аларды чагылдырган терминдердин көбү жалпы колдонулуучу терминдердин катарына кирет. Студенттерге көптөгөн кубулуштардын же предметтердин аталыштары белгилүү болгону менен, ошол эле күчтүн, ылдамдыктын же тең салмактуулук абалдын келип чыгуу себептерин, касиетин жана багыттарын далилдеген илимий теориялардын негизинде ал өзгөрүүлөрдү сүрөттөгөн тил каражаттарынын туура колдонулушу жөнүндө коммуникативдик билимин өстүрүү керек [1].

Көпчүлүк учурда жаратылыштын жаралуу табиятын жана закондорун билбегендиктен, кубулуштардын пайда болушу тууралуу түшүндүрүп жана айтып берүүлөрү кыйындыкка турат. Ошондуктан, ар кандай кубулуштардын илимий жана турмуштагы аталыштарын чагылдырган лексикалык материалдардын топтомунан куралган суроолор дискуссия учурунда студенттердин ойлонуу жөндөмүн ыкчамдатат.

Техникалык жогорку окуу жайда кыргыз тил сабагында тематикалык мүнөздөгү көнүгүүлөрдүн колдонулушу максаттуу жана натыйжалуу деп эсептейбиз [2].

Студенттердин сөздүк менен иштөө үчүн лексикалык көнүгүүлөр үч этапка бөлүндү.

Окуу көнүгүүлөрү

а) пассивдүү типтеги көнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Пассивдүү көнүгүүлөрдү аткаруу учурунда студенттер сөздүктүн кол-донулушу жана түзүлүшү менен таанышып, сөздүк статьяларында камтылган маалыматты алганга үйрөнүп, оозеки жана жазуу кебинде кесиптик лексиканы колдонуу мүмкүнчүлүгүн калыптандыра ала тургандай тапшырмаларды аткарышат.

б) активдүү типтеги көнүктүрүүчү көнүгүүлөр

Бул учурда студенттин терминдердин маанисин салыштырып, аныктап өз алдынча иштөөсүнө көңүл бурулат. Студент сөздүктөгү материал менен өзү иштеп, кесиптик лексиканы активдүү өздөштүрүүсү зарыл.

Чыгармачылык көнүгүүлөр. Бул этапта студент терминдин маанисин так түшүнүп, өзүнүн профессионалдык кебинде кесиптик лексиканы эркин колдонуп, орчундуу суроо-лорго жооп берип, өз оюн кенен түшүндүрүп, профессионалдык темада байланыштуу кеп-маек куруп бере алгыдай мүмкүнчүлүктү калыптандыра турган иш-аракеттер жүрөт.

Практикалык көнүгүүлөр [3,4,5]. Бул көнүгүүлөр терминдик лексикаларды тексттен издөө, тандап алуу, маанисине карап ордуна коюу, алмаштыруу, толуктоо, сөз айкаштарын, сүйлөмдөрдү, сөздүк статьяларын түзүү үчүн аткарылат.

Демек, инженер-студенттердин профессионалдык билимин калыптандырууда продуктивдүү көнүгүүлөрдүн маанисин баса белгилешибиз керек.

Колдонулган адабияттар

1. Аилчиева Т.А. Роль пояснительного словаря в развитии лексической компетентности студентов технического вуза // Высшая школа. – Уфа: Изд-во «Инфинити», – №22. 2013. – С.34-37.
2. Ахматов Т.К. Мамлекеттик тил маселелери. Мамлекеттик тилдин актуалдуу маселелери. – Б., 1999. – Б.3–10.

3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – Москва: Просвещение. – 1991.

4. Упражнение как средство обучения. Часть 1: Учебное пособие / Под ред. Е.И. Пассова, Е.С. Кузнецовой. – Воронеж: НОУ «Интерлингва». - 2002. (Серия «Методика обучения иностранным языкам». № 5).

5. Упражнение как средство обучения. Часть 2: Учебное пособие / Под ред. Е.И. Пассова, Е.С. Кузнецовой. – Воронеж: НОУ «Интерлингва». 2002. (Серия «Методика обучения иностранным языкам». - № 6).